
Мистецтвознавство

УДК 008: 130.2

Афоніна Олена Сталівна

кандидат мистецтвознавства, доцент,
докторант Національної академії
керівних кадрів культури і мистецтв
aolena7@gmail.com

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ АНАЛІЗУ КОДУ І "ПОДВІЙНОГО КОДУВАННЯ" В КОНТЕКСТІ СЕМІОТИКИ, СТРУКТУРАЛІЗМУ І ПОСТСТРУКТУРАЛІЗМУ

У статті розкриваються методологічні підходи до розробки понятійного апарату проблеми кодів культури і "подвійного кодування" у мистецтві. Виявлено, що коло питань, пов'язаних з кодами культури і "подвійного кодування" в мистецтві, належать до фундаментальних відносин у системі "культура-мистецтво-творчість-практика". Розуміння коду пов'язане із семиологією, вченням структуралістів і постструктуралістів та вивчається як знак у семіотичі. На основі аналізу праць видатних вчених зроблено висновок, що, потрапляючи до будь-якого виду мистецтва, культурний код може перетворюватися з однієї форми в іншу, а коли змінюється його структура і напрям, він переходить з одного рівня семіотичного кодування на інший – так формується процес "подвійного кодування".

Ключові слова: код, код культури, "подвійне кодування", знак-код, мова-код, семіотика, структуралізм, постструктуралізм.

Афонина Елена Стальевна, кандидат искусствоведения, доцент, докторант Национальной академии руководящих кадров культуры и искусства

Методологические проблемы анализа кода и "двойного кодирования" в контексте семиотики, структурализма и постструктурализма

В статье раскрываются методологические подходы к разработке понятийного аппарата проблемы кодов культуры и "двойного кодирования" в искусстве. Виявлено, что круг вопросов, связанных с кодами культуры и "двойного кодирования" в искусстве, принадлежат к фундаментальным отношениям в системе "культура-искусство-творчество-практика". Понимание кода связано с семиологией, учением структуралистов и постструктуралистов и изучается как знак в семиотике. На основе анализа работ выдающихся ученых сделан вывод, что, попадая в любой вид искусства, культурный код может превращаться из одной формы в другую, а при изменении его структуры и направления он переходит с одного уровня семиотического кодирования на другой – так возникает процесс "двойного кодирования".

Ключевые слова: код, код культуры, "двойное кодирование", знак-код, речь-код, семиотика, структурализм, постструктурализм.

Aphonina Olena, PhD in Arts, associate professor, Doctoral-candidate, National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts

Methodological problems of the code and "double coding" analysis in the context of semiotics, structuralism and post-structuralism

The research of the most important methodological aspects of cultural codes and the "double coding" in the arts requires the development of adequate and effective conceptual apparatus. Without it, it is impossible to penetrate the essence of the problem, analyze its main aspects and trends of solutions. The need to learn the basic concepts that reveal the specifics of cultural codes and the "double coding" in the art due to the fact that in the content of these definitions determined by the strategy of theoretical research, the research direction of movement of thought. We must also bear in mind the fact that, in determining the essential concepts as categories, except for decisions purely instrumental objectives defined by the basic outlines of the problem field of study problems, their relationship with other philosophical, aesthetic, cultural and artistic issues and related concepts.

Problems of cultural codes and the "double coding" in art are very wide, associated with them issues related to the fundamental relationship in the "culture-art-work-practice". There is nothing surprising about the fact that art, spiritual practice and being there next to each other and is a significant part of the culture. In the analysis of the reality of art each time it is clearly shown that for certain socio-aesthetic forms of interaction with other social phenomena, it can't exist. On the other hand, in the context of clarifying methodological and philosophical and aesthetic problems of the analysis of codes of culture and "double coding" in the arts important are the practical effect of the double standards to the realities of life and art. Therefore, in this study, the problem of cultural codes and the "double coding" in the art will determine within a holistic understanding of culture.

Codes culture is often seen as an intrinsic property of the artistic culture, sometimes the focus is on code-language features imagery in various art forms. The essence of codes of culture consists of separate symbols, signs, pictures, images, ideas, which at first sight independent of one another, and in fact interrelated and mutually deterministic (clear and unambiguous) in the same associative field (Roland Barthes). From a more general point of view of cultural codes are the sign and symbol integrity (visual, iconic, auditory) and the semantics of the content (ideas, emotions, color,

sound, movement, etc.). Each of the semiotic and semantic elements of cultural codes play an important and constructive role in cooperation with other conveys the meaning of the code.

Code in the culture and its specific form and content, semiotic and semantic transformation occur in the coding process (preservation and transmission of information). Such a process typically can occur within a certain historical time and in a cultural space. The encoding process goes through various stages of development and code acquires new qualities. Here there is a process that can be called a "double-coded" in the art that Charles Jencks described as "playing with semantics and metaphors". Code of culture in the process of artistic creation concentrates artistic achievements and experiences, and in particular the art of code gets emotional expressiveness and aesthetic value.

The idea of double coding in this case coincides with a double treatment of signs. In different historical and cultural contexts of conditionality word mark a new (or additional) value is considered and it is the basis of "double coding". Therefore, it is possible and necessary to use the semiotic approach to the study of phenomena and the code of "double coding" in the history of culture. Therefore, semiotics is the basis not only of the theory of culture, but any methodology of cultural studies as cultural studies is the product of self-reflection and self-description of the culture, that is meta-semiotic system. Cultural codes operate as signs of signs, creating texts about texts, and that is a kind of meta-text, based on semiotics of sign systems.

In analysis of the code, and "double coding" in the context of semiotics, structuralism and post-structuralism, we can distinguish the basic methodological foundations for the study of these problems. Structuralist and poststructuralist analysis can reveal the concept of "cultural code" through the dual nature of structural relations (oppositions), the opposition, the sign (language) expression meaning. Analyzing the texts of prominent semiotics, structuralist, poststructuralist scientists, we conclude that getting into any kind of art, cultural code can be converted from one form to another, and when changing its structure and the direction it goes from one level to the semiotic coding the other, and here there is a process of "double coding". Then a new system of values, images, signs, symbols needs a new logic of the opening of the "code." Culture Code was in the process of processing, interpretation, reinterpretation, reconstruction, connotations, etc. and it is the subject of research in the postmodern cultural studies and art history.

Key words: cultural code, "double coding" in the art, the sign code, a speech code.

Дослідження найважливіших методологічних аспектів проблеми кодів культури і "подвійного кодування" в мистецтві потребує розробки адекватного й ефективного понятійного апарату. Без цього неможливо проникнути в сутність проблеми, проаналізувати її основні аспекти і тенденції вирішення. Необхідність вивчити основні поняття, що розкривають специфіку кодів культури і "подвійного кодування" в мистецтві зумовлена тим, що вже у змісті цих дефініцій окреслюється стратегія теоретичного пошуку, напрямки руху дослідницької думки. Потрібно також мати на увазі й ті обставини, що при визначенні сутнісних понять як категорій, окрім розв'язання суто інструменталістських завдань, окреслюються основні контури проблемного поля досліджуваної проблеми, їхній зв'язок з іншими філософськими, естетичними, культурологічними і мистецтвознавчими проблемами та суміжними поняттями.

Проблеми кодів культури і "подвійного кодування" в мистецтві дуже широкі, з ними пов'язані питання, які належать до фундаментальних відношень у системі "культура-мистецтво-творчість-практика". В цьому немає нічого дивного тому, що мистецтво, духовна практика і буття існують поруч один з одним і є вагомю частиною культури. При аналізі мистецтва реальність кожного разу переконливо доводить, що поза певними соціально-естетичними формами взаємодії його з іншими суспільними феноменами воно існувати не може. З іншого боку, у контексті з'ясування методологічних та філософсько-естетичних проблем аналізу кодів культури і "подвійного кодування" в мистецтві важливе місце посідають питання практичного впливу подвійних стандартів на реальність життя і мистецтва. Тож побудувати теоретичну модель, яка б дозволяла виокремити мистецтво із реальності буття, неможливо. Тому в даному дослідженні проблеми кодів культури і "подвійного кодування" в мистецтві будемо визначати в межах цілісного розуміння художньої культури.

Коди культури нерідко розглядають як внутрішню властивість самої художньої культури, інколи основний акцент робиться на кодо-мовних особливостях образності у різних видах мистецтва. Сутність же кодів культури складається з окремих умовних знаків, ознак, зображень, образів, уявлень, які на перший погляд незалежні один від одного, а насправді взаємопов'язані й взаємодетерміновані (чіткі й однозначні) в єдиному асоціативному полі (Р. Барт). З найбільш загальної точки зору коди культури представляють собою знаково-символічну цілісність, яка має семіотику з чуттєво сприймаємої оболонки (зображальної, іконічної, аудіальної) та семантики змісту (ідеї, емоцій, кольору, звуку, руху тощо). Кожен з семіотико-семантичних елементів культурних кодів відіграє важливу конструктивну роль і у взаємодії з іншими передає сенс коду.

Відтак, розуміння коду пов'язане із семіологією, вченням структуралістів і постструктуралістів і вивчається як знак в семіотиці.

Код в культурі та його особливі форми і змісти, семіотичні і семантичні трансформації виникають в процесі кодування (збереження і трансляції інформації). Такий процес, як правило, може відбуватися протягом якогось історичного часу і в певному культурному просторі. Якщо процес кодування проходить різні стадії розвитку, код набуває нових якостей, зокрема, стає притаманним мистецьким творам. Тут виникає процес, який можна назвати "подвійним кодуванням" в мистецтві, яке Чарльз Дженкс визначив як "гру із семантикою і метафоричністю". Код культури в процесі художньої творчості концентрує художні здобутки і переживання, а в мистецтві код отримує специфічну емоційну виразність і естетичну цінність.

В якості психологічного феномена код культури виступає необхідною умовою аналітико-синтетичної діяльності мислення у знаково-символічній багатоманітній культурі та її емоційного та інтелектуального змісту. Матеріальною формою кодів культури є практичні дії, мова, різні знаково-

символічні моделі, тому у якості кодів культури можуть виступати практично будь-які предмети та речі, природні і соціальні процеси, антропоморфні та абстрактні зображення, фантастичні істоти тощо, які потребують відповідного декодування, розшифровки, прочитання, герменевтичного "розуміння". Тож, теоретичною основою і культурологічним контекстом дослідження феноменів коду в культурі і "подвійного кодування" в мистецтві з точки зору семіотики, структуралізму, постструктуралізму і культурологічної герменевтики стають методологічні аспекти аналізу коду і "подвійного кодування".

Оскільки в культурі не існує до- і позазнакових побудов, герменевтична інтерпретація будь-яких феноменів культури починається з їх семіотичного аналізу, дешифрування, декодування. Відтак і дана дисертація з аналізу кодів культури і подвійного кодування в мистецтві пов'язана, передовсім, із дослідженнями знаків і знакових систем як американських прагматиків (Чарльз Пірс, Фердинанд де Соссюр), так і семіотиків (Сьюзен Лангер).

Вивчення природи "подвійних стандартів знаку" – характерним не тільки для концепції Ч. Пірса. На відміну від атомістичної семіотики Ч. Пірса з вивченням знаків як семіотичних елементарних одиниць, є лінгвістично-комунікаційний підхід Фердинанда де Соссюра, в якому знакова система визнається в її єдності і цілісності. Ідеї соссюрівської лінгвістики є своєрідним продовженням діалектичної логіки Г. Гегеля, який розробив і конкретизував філософський метод діалектики з категоріями відношення, взаємозв'язку, єдності, різниці, негативності, протиставлення, форми і змісту тощо.

Звичайно, що зміст коду-знаку в теорії культури і мистецтва формувалася і закріплювалася в різних умовах і різні часи. Тож, однією із характеристик коду у французькому структуралізмі, який пов'язаний з роботами філософа, соціолога, етнографа Клода Леві-Строса, є ментальні структури, які не змінюються в ході історії тому, що "відображають біологічний характер людського мозку [4, 173]. На основі математичних моделей, використанні ЕВМ К. Леві-Строс аналізує міф і фольклор з точки зору історії ментальностей, етнології в цілому.

Основу структурного методу Леві-Строс вважає у вигляді структур як сукупності відносин, інваріантних при деяких перетвореннях. Структура сприймається як сукупність правил, за якими з одного об'єкту отримуються різні інтерпретації.

Семіотичною і семантичною сутністю мови є те, що окремим елементам світу вона через знак (код) надає певні значення і особливий спосіб їх класифікувати. Спираючись на низку положень Ф. де Соссюра, Я. Мукаржовського, французький філософ і психолог Жак Лакан порівнює структурованість мови і структури несвідомого із символічним началом. Однак головним завданням Ж. Лакана було знайти структури несвідомого через метафоричні і метонімічні структури мови на основі "теорії несвідомого" З. Фрейда. Методологічно однією з наскрізних тем психології та естетики Ж. Лакана є питання про співвідношення реального, уявного та символічного. Ці поняття він вважав координатами екзистенціального існування, які дозволяють суб'єкту постійно синтезувати минуле і сучасність у мисленні та мові (дискурс). Оригінальність його концепції полягає в тому, що місце фрейдівського "Воно" займає "реальне", роль Я виконує "уявне", функцію над-Я – "символічне". На думку Ж. Лакана художні образи бувають реальні, уявні і символічні з власними специфічними кодами [10, 220].

Тож, розуміння мови як форми без змісту (Ж. Лакан), образ мовної мережі, яка огортає світ і перетворює його в іронічний текст, оригінальна концепція співвідношення структури несвідомого і мови децентрованого суб'єкта мали вплив на кодомовну трактовку художньої творчості та стали однією з філософсько-естетичних доміант постмодерністської культури. Культурний код в цій площині посідає важливе місце в контексті можливості інтерпретації, символізації в мистецтві через метафору і метонімію, як код реальний, уявний та символічний (Ж. Лакан).

Проте в деяких випадках у вивченні "коду" і "мови" дослідники уникають подібного зближення, аж до ототожнення. Одні мотивують це тим, що поняття коду є більш функціональним, бо може застосовуватися щодо невербальних систем комунікації (від азбуки Морзе до іконічних знаків). Інші вважають, що термін "код" несе уявлення про структуру щойно створену, штучну і обумовлену миттєвою домовленістю, на відміну від мови з її "історико-природним" походженням. Використання коду не завжди носить усвідомлений характер, бо буває цілком свідомим і раціонально зашифрованим, а учасники артикульованої комунікації підкоряються правилам мови несвідомо.

В цілому структуралізм висуває загальні теоретико-методологічні положення про культуру як сукупність знакових систем і культурних текстів та кодів, про мистецьку творчість як кодомовну символотворчість. Якщо говорити про спорідненість у ставленні структуралістів і постструктуралістів [3, 35] до проблеми "коду", то можна визначити, що представники структуралізму зосереджуються на підміні образного буття твору буттям його несвідомої структури, а постструктуралісти більше займаються несвідомою, багатозначною, діахронічною глибиною текстуального коду твору (або інтертексту) [4, 175]. Принципу однозначного структурного пояснення тексту твору постструктуралізм протиставив принцип його множинного прочитання в інтертекстах. Так, поняття М. Бахтіна "відмінність", "децентрація", "множинність", "полілог" фіксуються Ю. Крістеву як "інтертекст" і віддзеркалюють концепцію "поліфонічного роману" М. Бахтіна, який є діалогом одного тексту з іншими текстами (або жанрами), попередніми чи паралельними йому в часі. Вже в цих параметрах виявляється подвійність трактування коду з точки зору інтертекстуальності.

Водночас, структурний підхід виявився об'єднуючою ланкою між ідеями Л. Ельмслева, Р. Якобсона, П. Богатирьова, К. Леві-Строса та відомого французького семіотика, критика, есеїста Ролана

Барта. Ця ланка забезпечила не тільки розвиток його дослідницьких інтересів, а також вплинула на розуміння системи знаків і денотативних значень, особливих конотативних змістів, які виникають в процесі кодомовної комунікації. Поставивши проблему "семіологічного парадоксу", Р. Барт стверджує, що в масовій свідомості відбувається фетишизація мови, а сама свідомість стає основою різноманітних міфів, що вкорінені у фетишистське наділення мовних конструкцій закодованою силою описуваних ними речей і явищ. З іншого боку, речі і явища самі починають претендувати на "раціональність" і наділеність сенсом (феномен товарного фетишизму), де виникають "коди виробництва" ("коди бажання").

Після аналізу праць з різних видів мистецтва, Р. Барт дійшов висновку про необхідність семіотичної інтерпретації культурно-соціальних явищ (книга Р. Барта "Система моди", 1967). Вона була написана із семіотико-структуралістських позицій та продовжувала ідеї щодо поширення структурного підходу Ф. де Соссюра до знакової реальності на сфері міфів, обрядів, моди тощо.

На прикладі літературних текстів Р. Барт здійснював аналітичні операції, подібні до тих, що К. Леві-Стросс застосовував до культурних порядків традиційних суспільств, і займався виділенням стійких елементів тексту, а також виявленням за стилістичним і лексичним різноманіттям глибинного "письма" (історико-типологічне поняття, схоже з "епістемами" у М. Фуко) та комбінаторним перекодуванням тексту. Р. Барт вбачав у "письмі", так само як і в стійких елементах інших сучасних культурних порядках (журналістиці, політиці, лексиконі, моді, етикеті тощо), універсальну "соціологію". Остання диктує певну стереотипну реакцію на оточення, обґрунтовуючи можливість побудови лінгвістичними засобами метамови, яка здатна описати всю сучасну культурну ситуацію.

Схожі мотиви можна простежити в роботах Ж. Дерріда 60-х рр. про "граматологію" і "деконструкцію" (деструкція-реконструкція тексту як універсальні прийоми освоєння тексту), які змикаються з окремими положеннями філософської та культурологічної герменевтики. Подібні ідеї також присутні у прозі та есеїстиці У. Еко, який в літературній практиці реалізував принципи конструкції-деконструкції, та реконструкції тексту, запропоновані Р. Бартом і Ж. Дерріда.

У феномені коду Р. Барт бачив понадтекстову організацію значень, які надають уявлення про певну структуру, в т. ч. у мові як коді. Структурний аналіз заснований на розумінні структури, згідно з математичною інтерпретацією, як зв'язків з визначенням сукупності елементів. Цікаво, що спираючись на структуру, є можливим аналіз кодів культурного змісту (міф, художня система взаємозв'язків) як репрезентація або модель. Структура, в цьому випадку, є зберіганням в ізоморфізмі (однакової власності будови елементів) двох сукупностей [3, 36].

Зокрема, поняття "Розділення мов" введено Р. Бартом у однойменній роботі, а також у праці "Війна мов". Згідно з концепцією Р. Барта, теоретично можливі два альтернативні варіанти співвідношення граматики: "активної" та "пасивної". Перша відноситься до мовної діяльності, висловлювання, виробництва, а друга є граматику слухового сприймання. При транслінгвістичному переході на рівень дискурсу це розмежування могло б пояснити парадоксальність кодів нашої культури, з її єдністю слухового коду (коду споживання) і роздробленістю кодів виробництва (кодів бажання). У "Примиренні культури", на рівні якої немає видимих конфліктів, насправді має місце поділ (соціальний) мов, а тому і кодів [1, 219].

Отже, Р. Барт трактує "код" як асоціативне поле, "понадтекстову організацію значень, які надають уявлення про певну структуру" [1, 455]. За його визначенням, код належить головним чином до сфери культури: це "певні типи вже баченого, вже прочитаного, вже зробленого; код є конкретною формою цього "вже", констатуючого будь-яке письмо" [1, 455-456]. У будь-якій оповіді, на думку Р. Барта, є поєднання різних кодів, постійне співставлення, протиставлення та створення інтересу у читачів для встановлення інтерпретаційного зв'язку. Р. Барт пише про поєднання різних кодів (культурний, герменевтичний, символічний, семіотичний та проайретичний/нарративний) в одному тексті, де і виникає феномен "подвійного кодування".

Герменевтичний і проайретичний коди відносяться до традиційної області сюжетоскладання. Символічний, культурний, семіотичний коди мають конотативну природу. Зокрема, семіотичному коду Р. Барт надає дефініцію у контексті конотативної семіотики: "конотативна система є системою, план визначення якої співпадає зі знаковою системою" [1, 40]. Р. Барт використовує також поняття "трамплін сенсу (або коду)", де називає кодами почерпнуті з позатекстового культурного фону "асоціативні поля". Він визначає роль кодів в даному процесі як провідних центрів структурування текстів: "коди важливі для нас як відправні точки ... як трампліни". Згідно з постмодерністською текстологією, організація текстової семантики при тому чи іншому варіанті його кодування вибудовується навколо певних смислових центрів, що виступають у ролі, аналогічної синергетичним "пейсмейкерам", тобто у ролі "вузлів" або "центрів нуклеації" просторових макроструктур" [10, 569].

На відміну від структуралізму, в постструктуралізмі у фокусі уваги виявилася насамперед не структура, а контекст, аналіз культурних текстів і кодів з точки зору ціннісно конкретних, унікальних ситуацій та їх створення і використання. Саме постструктуралісти сприяли виділенню культурної семантики в самостійну область наук про культуру, зробили значний вплив на сучасні культурно-антропологічні дослідження, герменевтику, психоаналіз, в тому числі у сфері мистецтва.

До постструктуралістів, які так чи так цікавилися проблемою знаку, знаку як коду відносять Р. Барта, Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, Ж. Дерріда, К. Касторіадіс, Ж. Ліотара (в пізній період його творчості) і організований останнім гурток "телькелістів" – Ю. Крістевой та ін. у Франції. В Америці до числа

прихильників постструктуралістів відносять літературознавців "деконструкційного" напрямку (Х. Блум, П. де Ман, Д. Міллер тощо).

Постструктуралісти багато запозичили у структуралістів (розуміння культури як мовної і текстуальної діяльності, прагнення співвідносити текст зі свідомістю та досвідом його автора).

Погляди постструктуралістів (Ж. Дерріда, Ж. Дельоз, Ф. Гваттарі, Ж. Бодрійяра, Ю. Крістева, Ж. Ліотар, К. Касторіадіс, М. Фуко) орієнтовані на семіотичне тлумачення реальності ("текстуалізований світ" постмодерністів). Їхні вчення спираються, подібно структуралізму, на концепцію знаку як єдності "означеного і означуваного", хоча здійснюється перегляд структуралістської парадигми в плані концентрації уваги на "позаструктурних", зокрема, ціннісних параметрах.

Цікаве зауваження про логос на основі висновків теоретиків постмодернізму М. Фуко, Ж. Бодрійяра, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Ж. Дерріди робить українська вчена С. Рижкова. Вони вважали, що у другій половині ХХ століття виникла принципово відмінна нова соціокультурна реальність з втратою сенсу будь-яких методів пізнання, з руйнуванням будь-яких культурних традицій і структур. Вони обґрунтували початок культурного і суспільного хаосу, кінець історії, який тлумачився як перехід людства із часів історії у часи міфів, обстоювали, що логос завжди був міфом [11, 34].

Визначаючи поняття "культурного коду", С. Рижкова пише, що "культурний код кожної відомої цивілізації історичного часу містить цілісні упорядковані несуперечливі уявлення про будову світу (космологія), сенс і мету існування шляхетної особистості у світі (етика) та суспільстві (норми моралі)" [11, 37]. Крім того вона зазначає, що просторові кордони кожної цивілізації визначені регіонами їх розташування, а часові кордони цивілізаційної цілісності визначає незмінність культурного коду. Цілісність культурного коду, на її думку, спричинює те, що кожний елемент духовної і матеріальної культури мають інформацію про принципи стратифікації суспільства, закладені в релігії принципи сталого існування держави; обумовлену ступенем розвитку науки можливість та обумовлену етичними постулатами і зовнішнім впливом довкілля необхідність створення штучних об'єктів [11, 37-38].

Семіотичні, літературні та психоаналітичні структури і дискурси у площині їх взаємозв'язку і взаємовпливів як коди культури досліджує Юлія Крістева. У науковий обіг вона вводить термін "інтертекстуальність" (1966 р.), який представляє один з засобів трансляції феномену "подвійного кодування" і є ключовим для естетики постмодернізму як позначення особливих діалогічних відношень текстів, які побудовані за принципом мозаїки з цитат. Для розуміння співвідношення тексту і реальності Ю. Крістева пропонує такий імператив: "структурований фенотекст". Це текст, який висловлюється і слугує для комунікації, проговорює і репрезентує "революційні" дії. Він конституюється за допомогою означування за умови його еквівалента на сцені соціальної дійсності".

У процедурі означування Ю. Крістева виділяє особливі "точки-коди", які мають домінантне значення для процесу кодування. Крістева робить цікавий висновок про подвійне місце тексту в реальності: "у матерії мови і в соціальній історії" [7, 21].

Ідея подвійного кодування в даному випадку співпадає з подвійним трактуванням знаків. У різних історико-культурних контекстах умовність словесного знаку розглядається із новим (або додатковим) значенням, що складає основу "подвійного кодування". Тому стає можливим і необхідним застосування семіотичного підходу до вивчення феноменів коду і "подвійного кодування" в історії культури. Отже, семіотика становить основу не тільки теорії культури, а й методології будь-яких культурологічних досліджень, тому що культурологія є продуктом саморефлексії та самоопису культури, тобто є метасеміотичною системою. Культурологія оперує кодами як знаками знаків, створює тексти про тексти, тобто є і своєрідним метатекстом, що ґрунтується на семіотиці знакових систем.

На нашу думку, якщо кодами культури можуть бути практично усі предмети і явища, які слугують об'єктом чи місцем для отримання, зберігання, переробки і передачі інформації, то структурні підрозділи будь-яких текстів, позатекстові структури артефактів також є джерелами видів культурних кодів, а їх суть вивчається в різних науках від технічних і природних до антропологічних, соціально-гуманітарних, зокрема культурологічних та мистецтвознавчих.

На відміну від основних визначень коду, яке зустрічаємо в "Енциклопедії постмодернізму", представник польської семіотичної школи Тадеуш Мар'ян Котарбінський свої дослідження базував на семантиці ідеї збереження значень висловів. Він займався проблемами теорії пізнання та формальної логіки, в яких основним завданням було конструювання і дослідження правил перетворення висловів, що зберігають своє істинне, кодове значення безвідносно до змісту вхідних в ці вислови понять [10].

З точки зору інформаційно-семіотичної концепції культурного коду російська дослідниця Наталя Кириллова визначає еволюційний шлях медіатексту у системі масових комунікацій. Вона спирається на дослідження М. Маклюєна, який в історії людської цивілізації виділяє чотири епохи: 1) епоха дописьмового варварства; 2) тисячоліття фонетичного письма; 3) "Гутенбергова галактика" – п'ять сотень років друкарської техніки; 4) "Галактика Марконі" – сучасна електронна цивілізація, а п'ятим пунктом у цей перелік додає визначення М. Кастельса – 5) "Галактика Інтернет" [5, 60]. При цьому Н. Кириллова вважає, що знакова система у кожній групі видів медіакультури своя, а тексти медіакультури "кодифікують реальність" і зберігають соціальну пам'ять. У контексті семіотики коду і теорії комунікації сучасна соціальна філософія трактує знак як "предмет, який слугує для заміщення і подання іншого предмета (його властивостей або відносин), і який використовується для зберігання, переробки і передачі повідомлення. Знак – це інтерсуб'єктивний посередник,

структур-медіатор в суспільстві". Але для того, щоб знакова система функціонувала, необхідний код – "по-значення сукупності правил чи обмежень, які забезпечують діяльність. Код повинен бути зрозумілим для всіх учасників комунікативного процесу і тому носити конвенційний характер" [5, 61].

Код в культурі виражений певною структурою, яка є досить сталою. Будь-який код належить до історичного часу, але в нових умовах та соціокультурних контекстах зберігає свій основний зміст. Постійно взаємодіючи між собою код, текст, контекст, мова, історія складають діалектичний процес і безперервний культурно-історичний рух, який творить культуру. Культурний код, який потрапляє у процес духовного руху, змін, трансформацій, інтерпретацій (двічі, тричі) можемо назвати "подвійний код, подвійна інтерпретація, подвійне кодування".

Отже, у результаті аналізу коду і "подвійного кодування" у контексті структуралізму і постструктуралізму, можна виділити основні методологічні засади вивчення цих проблем. Структуралістський і постструктуралістський аналіз дозволяє розкрити поняття "культурного коду" через подвійну природу структурних відношень (протилежностей), опозиції, знаковий (мовний) вираз смислу. Аналізуючи тексти видатних вчених-сеmiotиків, структуралістів, постструктуралістів, робимо висновок про те, що потрапляючи до будь-якого виду мистецтва, культурний код може перетворюватися з однієї форми в іншу, а коли змінюється його структура і напрям, він переходить з одного рівня сеmiotичного кодування на інший, і тут виникає процес "подвійного кодування". Тоді нова система цінностей, образів, знаків, символів потребує нової логіки відкриття "коду", який потрапив до процесу переробки, інтерпретації, реінтерпретації, реконструкції, коноцтації тощо, що є предметом постмодерністських досліджень в культурології та мистецтвознавстві.

Література

1. Барт Р. Семиотика. Поэтика // Избранные работы. Семиотика. Поэтика / пер., общ. ред. и вступ. ст. Г.К. Косикова / Барт Р. – М.: "Прогресс", 1989. – 616 с.
2. Барт Р. Мифологии / пер., вступ. ст. и коммент. С. Н. Зенкина / Барт Р. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1996. – 312 с.
3. Декомб В. Французская философия сегодня / В. Декомб [пер. с фр. М. М. Федорова] – М.: Мир, 2000. – 337 с.
4. Дианова В. М. Культурология: основные концепции: Учеб. пособие. / В. М. Дианова. – СПб.: Изд. С.-Петербург. ун-та, 2005. – 280 с.
5. Кириллова Н. Б. Медиакультура: от модерна к постмодерну. 2-е изд.; перераб. и доп. / Н. Б. Кириллова. – М.: Академический Проект, 2006. – 448 с.
6. Кравець М. С. Культурологія / За заг. ред. В. М. Пічі / Кравець М. С., Семашко О. М., Піча В. М. – Львів : "Магнолія плюс", 2003. – 236 с.
7. Кристева Ю. Разрушение поэтики. Избранные труды / Ю. Кристева. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2004. – 656 с.
8. Культурология. XX век. Энциклопедия: В 2 томах / Ред. С. Левит. – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1998. – 447 с.
9. Повторева С. М. Структурний підхід – структуралізм – постструктуралізм (еволюція методології та її поширення у гуманітарних студіях): Монографія. / С. М. Повторева. – Львів: Видавництво Національного університету "Львівська політехніка", 2010. – 336 с.
10. Постмодернизм. Энциклопедия / сост. А.А. Грицанов, М.А. Можейко. – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом, 2001. – 1040 с.
11. Рижкова С. А. Творення, трансляція, інтерпретація та споживання культури: Монографія / С. А. Рижкова, І. В. Кузнєцова, І. О. Шевченко. – К.: НАККіМ, 2010. – 476 с.

References

1. Bart, R. (1989). Semiotics. Poetics. Selected works. Semiotics. Poetics. K. Kosikova (Ed.). Moscow.: "Progress" [in Russian].
2. Bart, R. (1996). Mythology. S. N. Zenkin (Ed.). Moscow: Univ them. Sabashnikov [in Russian].
3. Descombes, V. (2000). French philosophy today (M.M. Fedorov, Trans.). Moscow: Mir [in Russian].
4. Dianova, V. N. (2005). Cultural: basic concepts: Proc. allowance. V. N. Dianova. SPb.: Univ. St. Petersburg. University Press [in Russian].
5. Kirillova, N. B. (2006). Media culture: from modern to postmodern. 2-e ed.; Revised. and add.. N. B. Kirillova. Moscow.: Academic Project [in Russian].
6. Kravets M. S., Semashko, A. N. (2003). Culturology. V.M. Pich (Ed.). Lviv: "Magnolia Plus" [in Ukrainian].
7. Kristeva, Yu. (2004). Destruction of poetics. Selected Works. Yu Kristeva. Moscow: Russian Political Encyclopedia [in Russian].
8. Levit, S. (Eds.). (1998). Culturology. XX century. Encyclopedia: In 2 volumes. St. Petersburg: University Book [in Russian].
9. Povtoreva, S.M. (2010). Structured Approach – structuralism – post-structuralism (the evolution of the methodology and dissemination of research in the humanities): S.M. Povtoreva. Lviv: Publishing of the National University "Lviv Polytechnic" [in Ukrainian].
10. Gritsanov, A. A., Mozheyko, M. A. (Eds.). (2001). Postmodernism. Encyclopedia. Minsk. Interpresservis; Book House [in Russian].
11. Ryzhkov, S. A., Kuznetsova, I. V., Shevchenko, I. A. (2010). Creation, translation, interpretation, and cultural consumption. S. A. Ryzhkov, I. V. Kuznetsova, I. A. Shevchenko. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].